

JOLANTA SOKOŁOWSKA*

INTER- I TRANSLOKALNOŚĆ A POCZUCIE KOHERENCJI DZIECI ULICY

ABSTRAKT

Realizowane badania nawiązują do prac badaczy krakowskich (K. Frysztaćki, M. Nóżka, M. Smagacz-Poziemska), którzy prowadząc obserwacje dzieci funkcjonujących w przestrzeni ulicy zauważyli, że bardzo trudne jest stworzenie uniwersalnego modelu, odtwarzającego przyczynowo-skutkowy łańcuch ich działań. Zdaniem wyżej wspomnianych autorów należy zwrócić większą uwagę na kontekstualny aspekt funkcjonowania tej kategorii dzieci. Biorąc pod uwagę charakter więzi z przestrzenią, wspomniani badacze wyodrębnili dzieci translokalne (niezakorzenione, przemieszczające się) i dzieci interlokalne (zakorzenione, osadzone w przestrzeni).

Celem prezentowanych badań było poznanie roli kontekstu środowiskowego w kształtowaniu poczucia koherencji dzieci ulicy. W założeniach teoretycznych odwołano się do modelu radzenia sobie Aarona Antonovsky'ego oraz prac przedstawiających proces kształtowania się koherencji ze szczególnym uwzględnieniem okresu adolescencji, na który przypada szczytowa faza kryzysu tożsamości.

Przeprowadzone badania wpisują się w typ badań eksploracyjno-diagnostycznych, których istotą jest poszukiwanie (eksploracja) i poznawanie ukrytych faktów oraz zależności pomiędzy nimi. Do przeprowadzenia sondażu wykorzystano technikę ankiety, narzędziem badawczym był kwestionariusz do badania poczucia koherencji – SOC 13. Grupę badawczą stanowiły dzieci ulicy wyodrębnione ze względu na ich charakter więzi z przestrzenią, były to więc dzieci funkcjonujące w obrębie dzielnicy bądź przemieszczające się.

Uzyskane wyniki potwierdzają, że rodzaj więzi z przestrzenią ma znaczący wpływ na cechy i kompetencje, które dziecko wypracowuje w kontakcie z uli-

* Uniwersytet Gdański, Instytut Pedagogiki, Zakład Pedagogiki Społecznej; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5312-802X>

cą, co należy uwzględnić, projektując metody pracy socjalnej z każdą z tych kategorii dzieci.

SŁOWA KLUCZOWE: dzieci ulicy, rodzaj więzi z przestrzenią, inter- i translokarność, poczucie koherencji, metody pracy socjalnej z dziećmi i młodzieżą

Lektura zagadnień dotyczących dzieci ulicy nasuwa refleksję, że w ostatnim czasie mamy do czynienia ze zmianą sposobu myślenia o dzieciach i młodzieży polegającą na przejściu od traktowania ich jako szczególnej kategorii statystycznej (czy wręcz pokolenia w sensie statystycznym) do ujęcia wielowymiarowego, dynamicznego, kontekstualnego. Pojawiają się badania nad bardzo różnymi aspektami życia tej kategorii dzieci: ich czasem wolnym, relacjami z dorosłymi, bezpieczeństwem, sytuacją ekonomiczną (w tym zwłaszcza ubóstwem dzieci), postawami wobec substancji psychoaktywnych, przemocą seksualną, której są ofiarami. Widać wysiłki, aby jak najpełniej ująć wybrany aspekt w kontekście innych elementów sytuacji młodych ludzi (Kurzeja, 2008; Cueff, 2007; Gulczyńska, 2013; Sokołowska, 2020).

Realizowane badania nawiązują do prac badaczy krakowskich (Frysztacki, Nózka, Smagacz-Poziemska, 2011, s. 183 i nast.), którzy prowadząc obserwacje dzieci w przestrzeni ulicy, zauważyli, że bardzo trudne jest stworzenie uniwersalnego modelu ich funkcjonowania. Wyżej wspomniani autorzy podkreślają, że jednym z czynników mających znaczący wpływ na cechy i kompetencje, które dziecko wypracowuje w kontakcie z ulicą, jest rodzaj więzi z przestrzenią. Biorąc pod uwagę to kryterium, wyodrębnili dzieci translokalne (niezakorzenione, przemieszczające się) i dzieci interlokalne (zakorzenione, osadzone w przestrzeni). Dzieci translokalne nie przynależą do jednej przestrzeni, zdefiniowanej jako własna, w pewnym sensie przepływają przez różne przestrzenie. Dzieci takie często, bardziej lub mniej regularnie, zmieniają miejsce pobytu, co może być wymuszane czynnikami zewnętrznymi (np. poszukiwaniem środków do życia, byciem „na ucieczce”, łamaniem prawa i chęcią uniknięcia grożącej w związku z tym odpowiedzialności), jak i wewnętrznymi (np. zaburzeniami psychicznymi, cechami charakterologicznymi, konfliktowością, nawykami).

Dzieci interlokalne związane są z konkretną przestrzenią, zagospodarowują ją, traktują w kategoriach przynależności i własności (może to być osiedle, dzielnica). Takie dzieci mają większą kontrolę nad „oswojoną przez

siebie” przestrzenią, w której przebywają – od razu wychwytyją anomalie oraz pojawiającego się „intruza” (Frysztacki, Nóżka, Smagacz-Poziemska, 2011, s. 183 i nast.).

W niniejszym projekcie, nawiązując do wyżej wspomnianych badaczy, przyjęto, że rodzaj więzi z przestrzenią może mieć znaczący wpływ na proces kształtowania tożsamości dzieci ulicy, w zakresie poczucia koherencji. Sformułowane przez autorkę tekstu pytania badawcze można sprowadzić do problemu roli kontekstu środowiskowego w kształtowaniu poczucia koherencji dzieci ulicy.

TEORETYCZNE PODSTAWY BADAŃ WŁASNYCH

Prezentowane badania zostały oparte na teoretycznych modelach radzenia sobie Aarona Antonovsky’ego oraz pracach przedstawiających proces kształtowania się koherencji ze szczególnym uwzględnieniem okresu adolescencji, na który przypada szczytowa faza kryzysu tożsamości.

Poczucie koherencji to zmienna wyrażająca ogólną orientację życiową jednostki i jej stopień wysycenia pod względem poczucia, że spotykające ją zdarzenia są zrozumiałe i spójne. Istotną cechą tych komponentów jest przekonanie osoby o posiadaniu zasobów pozwalających jej stawić czoła wyzwaniom i zadaniom występującym w jej życiu, a także nadanie im przez jednostkę sensu, który uzasadniałby wysiłek podjęty do ich realizacji. Są one istotnymi zmiennymi warunkującymi poziom (nie)radzenia sobie w otaczającej rzeczywistości (Sęk, Pasikowski, 2001, s. 23–24):

- 1) uogólnione zasoby odpornościowe;
- 2) stresory;
- 3) poczucie koherencji;
- 4) styl życia.

Początkowo pojęcie to definiowano jako uogólnione przekonanie o przewidywalności zdarzeń oraz racjonalnie uzasadniony optymizm wobec tego, co się wydarzy. Ostatecznie twórca tej kategorii pojęciowej Antonovsky (2005, s. 34) zdefiniował poczucie koherencji jako „globalną orientację człowieka, wyrażającą stopień, w jakim człowiek ten ma dojmujące, trwałe, choć dynamiczne poczucie pewności, że:

- 1) bodźce napływające w ciągu życia ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego mają charakter ustrukturuwany, przewidywalny i wytłumaczalny;

- 2) dostępne są zasoby, które pozwolą mu sprostać wymaganiom stawianym przez te bodźce;
- 3) wymagania te są dla niego wyzwaniem wartym wysiłku i zaangażowania”.

Obecnie poczucie koherencji definiuje się jako zgeneralizowany, emocjonalno-poznawczy sposób postrzegania świata, pozwalający na dostrzeganie i odbieranie otaczających człowieka zjawisk jako zrozumiałych, poddających się kontroli i sensownych. Wyżej wspomniany autor uważał, że wysokie poczucie koherencji jest czynnikiem, który podnosi zdolność jednostki do walki ze stresorami (Koniarek, Dudek, Makowska, 1993, s. 492).

Powtarzający się wzór doświadczeń życiowych charakteryzuje się trzema właściwościami, ważnymi z punktu widzenia formowania się poczucia koherencji. Są to: spójność, równowaga obciążeń i udział w podejmowaniu decyzji. Bazując na powyższej definicji, wyróżniono trzy komponenty poczucia koherencji.

Zrozumiałość wiąże się z poznawczym aspektem sytuacji i warunkuje zdolność do uporządkowania docierających do jednostki informacji. Pozwala na antycypację zdarzeń lub przynajmniej pozwala wierzyć, że jeśli zaistnieją niespodziewane sytuacje, to będzie możliwe ich zrozumienie i uporządkowanie (Szymona, 2008, s. 24).

Kolejny element poczucia koherencji, sterowalność, wiąże się z poczuciem dysponowania przez jednostkę zasobami, dzięki którym może ona aktywnie wpływać na sytuację. Pod pojęciem zasobów rozumie się zasoby, które są pod osobistą kontrolą jednostki, ale także środki będące do dyspozycji rodziny, przyjaciół, organizacji, Boga. Zaradność (*manageability*) to poznawczo-instrumentalny czynnik koherencji. Centralne znaczenie tego komponentu opiera się na przekonaniu jednostki o posiadaniu przez nią zasobów pozwalających jej sprostać wymaganiom, które napotyka na swojej drodze (Szymona, 2008, s. 24).

Trzecim komponentem poczucia koherencji jest sensowność, która wiąże się z emocjonalnym aspektem sytuacji, z jakimi styka się jednostka. Osoby o wysokim poczuciu sensowności postrzegają trudne sytuacje jako wyzwanie, a nie jako zagrożenie, w związku z powyższym uważają, że warto się angażować. Sensowność stanowi motywacyjno-emocjonalny czynnik koherencji. W literaturze przedmiotu jest on określany jako najistotniejszy komponent omawianego pojęcia, gdyż wywiera ogromny wpływ na dwa pozostałe składowe poczucia koherencji (Sęk, Pasikowski, 2001, s. 30–32).

Omówione powyżej elementy składające się na poczucie koherencji postrzegane są jako w pewnym zakresie autonomiczne. Antonovsky, analizując różne możliwe układy komponentów składających się na poczucie koherencji, stwierdził, że sytuacja, w której wszystkie one znajdują się na jednakowym poziomie, charakteryzuje się dużą stabilnością, natomiast sytuacja, w której poziom komponentów tworzących poczucie koherencji jest silnie zróżnicowany, wiąże się z małą stabilnością, w związku z powyższym następuje takie wzajemne oddziaływanie na siebie elementów tworzących poczucie koherencji, które prowadzi do wyrównania się ich poziomów (za: Koniarek, Dudek, Makowska, 1993, s. 492).

Dla potrzeb niniejszej pracy istotna jest wiedza o tym, jak kształtuje się poczucie koherencji. Zdaniem Antonovsky'ego (1987, s. 153–167) poczucie koherencji jest cechą względnie trwałą, która kształtuje się w wyniku doświadczeń wieku dziecięcego oraz okresu dojrzewania. Zgodnie z koncepcją wyżej wspomnianego autora tym, co kształtuje poziom poczucia koherencji, są właściwości powtarzających się sytuacji i życiowych doświadczeń jednostki. Właściwości te to: (1) logiczność, (2) równowaga w zakresie niedociążenie-przeciążenie oraz (3) udział w podejmowaniu decyzji.

Pierwszym z nich jest logiczność i spójność występujących w życiu jednostki wydarzeń. Prowadzone przez Antonovsky'ego badania potwierdziły, że osoby charakteryzujące się wysokim poczuciem koherencji doświadczały w procesie socjalizacji powtarzalnych, dających poczucie bezpieczeństwa zdarzeń. Jeżeli ciąg życiowych doświadczeń jednostki układa się w łańcuch zdarzeń zrozumiałych, z których każde następne jest przewidywaną, oczekiwaną i zrozumiałą dla człowieka konsekwencją poprzednich sytuacji, to można mówić o ich logiczności, stałości. Logiczność (lub jej brak) jest tą cechą doświadczeń, która kształtuje pierwszy z omawianych wymiarów poczucia koherencji – zrozumiałość (za: Kosińska-Dec, Jelonkiewicz, 2001, s. 132).

Drugą właściwością doświadczeń życiowych jednostki jest równowaga przeciążenia z niedociążeniem, czyli okoliczności stwarzające szansę do osiągnięcia korzystnego bilansu pomiędzy przestymulowaniem i stresem a nudą i brakiem motywującej aktywności. Przy zachowaniu równowagi pomiędzy wymienionymi powyżej doświadczeniami człowiek ma szansę w pełni urzeczywistnić swój potencjał, realizując zadania będące na miarę jego możliwości. Niedociążenie-przeciążenie określa stopień dopasowania wielkości wymagań, jakie niosą z sobą doświadczenia życiowe człowieka,

do jego możliwości sprostania tym wymaganiom. Wielkość wymagań mających najczęściej swoje źródło w środowisku zewnętrznym powoduje, że realizowane są one z większym lub mniejszym powodzeniem. Warto zauważyć, że niedociążeniu przypisuje Antonovsky równie istotną rolę, jak przeciążeniu. Jego zdaniem pustka może mieć równie znaczące i niebezpieczne konsekwencje, jak przeciążenie. Kiedy jednostka nie jest zewnętrznie mobilizowana lub nie mobilizuje się sama do robienia czegokolwiek, to sytuacja taka prowadzi do zaburzeń tożsamości. Stanem optymalnym dla poczucia koherencji, wzmacniającym to poczucie, jest stan lekkiego przeciążenia, który może wydobywać nieujawnione jeszcze zdolności, talenty czy zasoby energii. Wielkość i częstość doświadczanych przez jednostkę niedociążeń i/lub przeciążeń kształtuje wymiar koherencji zwany sterowalnością (za: Kosińska-Dec, Jelonkiewicz, 2001, s. 137 i nast.).

Trzecią cechą doświadczeń życiowych jednostki, która wpływa na poziom poczucia koherencji, jest zakres udziału osoby w podejmowaniu decyzji. Powtarzające się pozytywne doświadczenia uczestnictwa w podejmowaniu decyzji zwiększają intensywność zaangażowania się w sprawy, na które może ona oddziaływać, oraz poszerzają obszar spraw uznawanych za warte zaangażowania. W ten sposób kształtuje się trzeci element tworzący poczucie koherencji – sensowność. Aktywny udział w podejmowaniu decyzji sprzyja rozwojowi takich cech tożsamości jak poczucie zaangażowania i autonomii, cech znaczących dla najistotniejszego komponentu poczucia koherencji, jakim jest poczucie sensowności (za: Kosińska-Dec, Jelonkiewicz, 2001, s. 139 i nast.).

Antonovsky uważał (za: Koniarek, Dudek, Makowska, 1993, s. 494), że im silniejsze poczucie koherencji, tym większe prawdopodobieństwo dobrego samopoczucia, zdrowia. Jego zdaniem wysokie poczucie koherencji, wyrażające wiarę w to, że życie jest sensowne, uporządkowane i przewidywalne, stanowi dobry powód, by chcieć być aktywnym i zaangażowanym. Osoby o takim przekonaniu będą unikały zachowań szkodzących zdrowiu i angażowały się w pozytywne formy aktywności. Im silniejsze poczucie koherencji, tym większe prawdopodobieństwo postrzegania różnorodnych bodźców sytuacji raczej jako wyzwania, z którym można sobie dobrze poradzić, w które warto inwestować swoje zasoby. Osoby z silnym poczuciem koherencji w konfrontacji z potencjalnie szkodliwą sytuacją będą bardziej niż te o niskim poziomie koherencji skłonne do określenia jej jako takiej, której nie muszą ulegać. Większa będzie także u tych osób gotowość poszu-

kiwania, zdobywania i wydatkowania potencjalnie dostępnych im zasobów po to, by radzić sobie z sytuacją.

W późniejszym okresie Antonovsky uzupełnił zagadnienia koherencji o pojęcie granic (za: Sapolsky, 2011), przez które rozumiał obszar w życiu danej osoby uważany przez nią za szczególnie istotny. W myśl tej koncepcji osoby o silnym poczuciu koherencji mają silnie zawężone granice, co znaczy, że postrzeganie świata jako sensownego, zrozumiałego i pełnego wyzwań możliwych do sprostania dotyczy następujących obszarów życia (za: Szymona, 2008, s. 25):

- 1) własnego życia emocjonalnego;
- 2) relacji z najbliższymi osobami;
- 3) głównych obszarów działalności życiowej;
- 4) zagadnień egzystencjalnych.

Zgodnie z tą koncepcją Antonovsky przyjął (za: Kosińska-Dec, Jelonekiewicz, 2001, s. 139), że nawet jeśli jeden z wyżej wymienionych obszarów nie jest dla jednostki źródłem satysfakcji, nie musi to ujemnie wpływać na globalne poczucie koherencji. Poczucie koherencji jest zmienną wykorzystywaną w kontekście badań nad stresem. Wykazuje ono wysokie korelacje ze zdrowiem somatycznym, jak i psychicznym. Jest pomocne w zachowaniu dobrego samopoczucia, a także znacząco wpływa na jakość funkcjonowania jednostki.

Scharakteryzowane zmienne można potraktować jako ważne zasoby odpornościowe decydujące o procesie kształtowania się tożsamości dzieci i młodzieży. W prezentowanej pracy przyjęto, że dla zachowania czy przywrócenia dobrostanu fizycznego, psychicznego i społecznego jednostki konieczne jest wskazanie i eliminowanie tych czynników, które go zakłócają, jak również określenie czynników sprzyjających aktywnemu radzeniu sobie z tymi stresorami, których nie da się wyeliminować.

Koncepcja metodologiczna badań własnych

Prawidłowa organizacja badań naukowych wymaga sformułowania przedmiotu i celu badań własnych. Według Zbigniewa Skornego (1984, s. 102), przedmiot badań to: „określony zbiór zjawisk, przedmiotów lub osób”. Przyjmując powyższe wskazania, przyjęto, że przedmiotem niniejszych badań jest rola kontekstu środowiskowego w kształtowaniu poczucia koherencji dzieci ulicy. Perspektywa pedagogiczna realizowanych badań wymaga

uściślenia związku analizowanej kategorii z jej przedmiotem badań. Badanie środowiskowych uwarunkowań kształtowania się poczucia koherencji dzieci wychowujących się w niekorzystnych środowiskach wychowawczych wpisuje się w nurt badań pedagogiki społecznej, która bada wzajemne relacje pomiędzy jednostką a środowiskiem. Przez współczesnych pedagogów społecznych (Kawula, 1990, s. 84–95; Przećławska, Theiss, 1999; Trempała, 1995) dyscyplina ta rozumiana jest jako teoria i praktyka środowiska wychowawczego, stwarzającego warunki rozwoju osobowego każdemu człowiekowi. Andrzej Radziejewicz-Winnicki (1995, s. 4) dodaje, że pedagogika społeczna jako nauka i działalność praktyczna powinna koncentrować się na wychowawczym funkcjonowaniu typologicznie różnych środowisk wychowawczych, z perspektywy podejmowanych działań kompensacyjnych, profilaktycznych i modernizacyjnych.

Z punktu widzenia metodologii nauk społecznych niniejszy projekt ma charakter teoretyczno-empiryczny. Przeprowadzone badania miały na celu poznanie roli kontekstu środowiskowego w kształtowaniu poczucia koherencji dzieci ulicy. Uzyskany materiał empiryczny stał się podstawą do sformułowania teorii na temat środowiskowych uwarunkowań procesu kształtowania się poczucia koherencji dzieci ulicy, która może zostać wykorzystana przy formułowaniu zaleceń i rekomendacji mających służyć lepszemu ukierunkowaniu i dopasowaniu metod pracy z dziećmi ulicy z uwzględnieniem ich rodzaju więzi z przestrzenią. Prezentowane badania miały charakter diagnostyczno-eksploracyjny.

Biorąc pod uwagę dywagacje na temat roli kontekstu środowiskowego w zakresie kształtowania poczucia koherencji problem główny sformułowano w postaci pytania: Czy i w jakim zakresie dzieci interlokalne różnią się od swoich rówieśników z grupy dzieci translokalnych w zakresie poczucia koherencji? Problemy szczegółowe dotyczyły poszczególnych zakresów tworzących ogólne poczucie koherencji i przyjęły postać następujących pytań:

Czy i w jakim zakresie dzieci interlokalne różnią się od swoich rówieśników z grupy dzieci translokalnych w zakresie poczucia zrozumienia?

Czy i w jakim zakresie dzieci interlokalne różnią się od swoich rówieśników z grupy dzieci translokalnych w zakresie poczucia zaradności?

Czy i w jakim zakresie dzieci interlokalne różnią się od swoich rówieśników z grupy dzieci translokalnych w zakresie poczucia sensowności?

Z punktu widzenia pedagogiki społecznej istotne jest zagadnienie wzmocnienia zasobów odpornościowych dzieci ulicy, w związku z tym

uzyskane wyniki mogą okazać się pomocne w trakcie budowania strategii pomocowych dla każdej z tych kategorii dzieci.

Skuteczne przeprowadzenie badań naukowych wymaga sformułowania hipotezy lub hipotez roboczych, zmiennych i wskaźników (Nowak, 1970, s. 224; por. Skarbek, 2013; Goriszowski, 1997, s. 32; Brzeziński, 1996, s. 225; Łobocki, 1978, s. 74). Sformułowane hipotezy nawiązują do prac badaczy krakowskich (Frysztacki, Nóżka, Smagacz-Poziemska, 2011), którzy biorąc pod uwagę charakter więzi z przestrzenią, wyodrębnili dzieci translokalne (niezakorzenione, przemieszczające się) i dzieci interlokalne (zakorzenione, osadzone w przestrzeni).

Wymienieni powyżej badacze podkreślają, że rodzaj przestrzeni, w której funkcjonuje dziecko, może mieć znaczący wpływ na nabywane przez nie cechy i kompetencje. Na podstawie przeprowadzonych obserwacji stwierdzili, że translokarność może pociągać za sobą tymczasowość, bardzo słabe zakorzenienie lub wręcz jego brak oraz zdecydowanie szerszy repertuar zachowań będących niejednokrotnie spontaniczną reakcją na zmieniające się warunki środowiskowe. Ciągłe przemieszczanie się wymusza bowiem każdorazowe poznawanie nowych miejsc i nieustanną do nich adaptację. Elastyczność i kreatywność w zachowaniu stanowi wynik przepływania przez różne przestrzenie, nieustannej zmiany miejsca i społecznego otoczenia (por. Nóżka, 2011).

U dzieci interlokalnych obserwuje się większy – w porównaniu z dziećmi translokalnymi – poziom lęku związany z wyjściem z enklawy, w której żyją (źródłem tego może być nieznanostwo topografii miasta, nieumiejętność zachowania się w nowej sytuacji). Takie zamknięcie może wszakże pozytywnie wpływać na ich samoocenę, skutecznie bowiem chroni przed konfrontacją i negatywnymi ocenami osób spoza własnej grupy (Frysztacki, Nóżka, Smagacz-Poziemska, 2011, s. 183 i nast.).

Biorąc pod uwagę dotychczasowe studia z zakresu czynników warunkujących kształtowanie się poczucia koherencji oraz wyniki przywołanych wcześniej badań, założono, że dzieci interlokalne różnią się od dzieci translokalnych w zakresie poczucia koherencji i jego składowych w sposób statystycznie istotny.

Następny etap procesu badawczego związany jest z wyłonieniem zmiennych (Brzeziński, 1996, s. 184, 189–190). Przedstawiciele nauk społecznych, przy wprowadzaniu terminów teoretycznych, posługują się wskaźnikami, po to, aby powiedzieć, po czym można poznać, jakie obserwowane

Tabela 1.

Wskaźniki do zmiennej zależnej

Zmienna zależna	Poczucie koherencji	Skala zrozumiałości	<ul style="list-style-type: none"> – sposób widzenia świata i różnych sytuacji jako: przewidywalnych/nieprzewidywalnych, zaskakujących/oczywistych, oczekiwanych; przypisywanie im właściwej/niewłaściwej miary i znaczenia – sposób widzenia kontaktów z innymi ludźmi jako: uporządkowanych/nieuporządkowanych – sposób widzenia zachowania innych ludzi jako przewidywalnych/nieprzewidywalnych wynikające z przeświadczenia, że zna innych ludzi, jest przez nich rozumiany – przekonanie, że życie jest spójne i uporządkowane/pełne zmian, które niosą ze sobą niepewność, niewiadomą – poczucie stabilności/niestabilności – poczucie możliwości/nieвозмоności antycypowania tego, co się wydarzy
		Skala zaradności	<ul style="list-style-type: none"> – poczucie wiary w siebie/poczucie braku wiary w siebie – przekonanie o możliwości pokonywania trudności, przekonanie o braku możliwości pokonywania trudności – życiowy optymizm/życiowy pesymizm – prezentowanie postawy przechodzenia do porządku nad niepowodzeniami/prezentowanie postawy zadręczania niepowodzeniami – poczucie posiadania/nieposiadania zasobów indywidualnych – poczucie posiadania/nieposiadania wsparcia ze strony najbliższego środowiska – poczucie wpływu/braku wpływu na rzeczywistość
		Skala sensowności	<ul style="list-style-type: none"> – przekonanie o posiadaniu i realizowaniu celów, które czynią życie sensownym i pozwalają na jego ogólnie pozytywną ocenę – poczucie, że świat jest wyzwaniem/poczucie, że świat jest zagrożeniem – poczucie, że warto się angażować/poczucie, że nie warto się angażować

Zmienna niezależna	Grupa dzieci interlokalnych	<p>Dzieci interlokalne (zakorzenione, osadzone w przestrzeni)</p> <ul style="list-style-type: none"> – związane z konkretną przestrzenią, – zagospodarowywanie i traktowanie zajmowanej przestrzeni w kategoriach przynależności i własności (może to być osiedle, dzielnica)
	Grupa dzieci translokalnych	<p>Dzieci translokalne (niezakorzenione, przemieszczające się)</p> <ul style="list-style-type: none"> – nie przynależą do jednej przestrzeni, zdefiniowanej jako własna – w pewnym sensie przepływają przez różne przestrzenie, często, bardziej lub mniej regularnie – zmieniają miejsce pobytu, co może być wymuszane czynnikami zewnętrznymi (np. poszukiwaniem środków do życia, byciem „na ucieczce”, łamaniem prawa i chęcią uniknięcia grożącej w związku z tym odpowiedzialności), jak i wewnętrznymi (np. zaburzeniami psychicznymi, cechami charakterologicznymi, konfliktowością, nawykami)

fakty i procesy należy dostrzec, aby można było orzec, czy zachodzi czy też nie zachodzi zjawisko oznaczone przez termin, jakim się posługujemy (Nowak, 1965, s. 245). Psychologowie (Brzeziński, 1996, s. 184) budują też wskaźniki, wykorzystując do tego celu, specyficzne dla swojej dyscypliny naukowej, narzędzia pomiarowe, jakimi są testy psychologiczne (można je traktować jako odmianę narzędzi kalibrowanych). W tabeli 1, przedstawiono – sformułowane w odniesieniu do prezentowanych hipotez – zmienne i ich wskaźniki.

Metody, techniki i narzędzia badawcze

W badaniach empirycznych na temat roli kontekstu środowiskowego w kształtowaniu się poczucia koherencji dzieci ulicy posłużono się sondażem diagnostycznym. Mieczysław Łobocki (2006, s. 251) określił sondaż diagnostyczny jako mało trafny i rzetelny, ale przydatny poznawczo. Aleksander Kamiński uważał (za: Pilch, 1995, s. 50), że sondażem można badać „zjawiska społeczne o znaczeniu istotnym dla wychowania, ponadto, stany świadomości społecznej, opinii i poglądów określonych zbiorowości, narastania badanych zjawisk, ich tendencji i nasilenia”. Sondaż diagnostyczny

opisuje pewną rzeczywistość społeczną, pozwala określić zakres zjawiska poddanego oglądowi, jego poziom, intensywność, pozwala także na ocenę. Na podstawie uzyskanych danych (Muchnicka, 1974, s. 134) można projektować zmiany negatywnych wskaźników zjawiska w badanym środowisku lub wzmacniać pozytywne sytuacje wzajemnych oddziaływań.

W prezentowanych badaniach sondaż posłużył do zebrania danych na temat poczucia koherencji dzieci ulicy, a także wpływu rodzaju więzi z przestrzenią na badaną zmienną. Przeprowadzone badania wpisują się w typ badań eksploracyjno-diagnostycznych, których istotą jest poszukiwanie (eksploracja) i poznawanie ukrytych faktów oraz zależności pomiędzy nimi. Do przeprowadzenia sondażu wykorzystano technikę ankiety, narzędziem badawczym był kwestionariusz do badania poczucia koherencji – SOC 13.

Kwestionariusz do badania poczucia koherencji – SOC 13

Narzędziem służącym do badania poczucia koherencji był Kwestionariusz Orientacji Życiowej SOC 13 autorstwa Antonovsky'ego. Skala SOC składa się z trzech podskal: zrozumiałości, sterowalności i sensowności mierzących odpowiednio trzy składniki poczucia koherencji. Wyższe wyniki uzyskane w zakresie badanych elementów są równoznaczne z silniejszym poczuciem koherencji. Poza wskaźnikiem ogólnego poczucia koherencji będącego sumą wyników we wszystkich 13 pozycjach, narzędzie pozwala na obliczenie poszczególnych jego składników, tj. poczucia zrozumiałości, poczucia zaradności (sterowalności) i poczucia sensowności. Polska wersja kwestionariusza cechuje się bardzo wysoką rzetelnością. Wskaźniki wewnętrznej zgodności, obliczone metodą połówkową z poprawką Spearmana-Browna, wyniosły odpowiednio: dla poczucia koherencji – 0,92, poczucia zrozumiałości – 0,78, poczucia zaradności – 0,72 i poczucia sensowności – 0,68, natomiast alfa Cronbacha była równa 0,78.

Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC) oceniany jest w trzech skalach, na podstawie sumy punktów przyznawanych za odpowiedzi na pytania wchodzące w skład danej skali, jak również łącznego wyniku wszystkich skal. Wynik każdego pytania mieści się w zakresie od 1 do 7 punktów. Wspomniane skale to poczucie zrozumiałości (wyniki zawierają się w przedziale od 5 do 35 punktów), poczucie sensowności (wyniki w przedziale od 4 do 28), poczucie zaradności (wyniki w przedziale od 4 do 28) oraz ogólne poczucie koherencji (wyniki od 13 do 91).

Dla badania zmiennej będącej przedmiotem badań ilościowych obliczono statystykę opisową (Skarbek, 2013, s. 81). Zadaniem analizy statystycznej jest wykrycie prawidłowości oraz zależności pomiędzy jednostkami w badanej zbiorowości statystycznej. Czytelny ich obraz uzyskuje się w efekcie obliczenia określonych charakterystyk liczbowych odpowiednio analizy jednozmiennowej (mierniki statystyczne), analizy dwu- i wielozmiennowej (współczynniki korelacji oraz współczynniki tendencji rozwojowej). Tak więc liczbowe określenie właściwości badanego zbioru obejmuje: (1) poznanie rozkładu wybranej cechy w badanym zbiorze; (2) poznanie związków (współzależności) pomiędzy wybranymi cechami tego zbioru.

Aby uzyskać odpowiedź na postawione pytania, porównano wyniki badań na ten temat uzyskane od dzieci prezentujących inter- i translokálny typ więzi z przestrzenią. Jako poziom istotności przyjęto $p = 0,05$. Poziom istotności to maksymalne dopuszczalne prawdopodobieństwo błędu, polegającego na odrzuceniu prawdziwej hipotezy zerowej H_0 , która zakłada, że badane grupy nie różnią się pod kątem interesującej nas cechy. Jest to więc stopień wymagań, przy którym podejmuje się decyzję o odrzuceniu lub pozostawieniu hipotezy. Zgodnie z powyższym wyniki $p < 0,05$ oznaczać będą występowanie istotnych zależności pomiędzy zmiennymi.

Przebieg i organizacja badań własnych

W grupie badawczej zastosowano ankietę nadzorowaną indywidualną. W celu wyłonienia grupy badawczej przeprowadzono część jakościową, opartą na wywiadzie z badanym dzieckiem, w którym zawarto pytania korespondujące z wymienionymi w tekście kryteriami. Szczegółowy opis kryteriów doboru próby badawczej znajduje się poniżej. Aby dotrzeć do badanych dzieci, wykorzystano osobiste kontakty autorki tekstu bądź zaprzyjaźnionych streetworkerów. Zgodę na wypełnienie kwestionariusza wyraziło 55 dzieci (w tym 30 dziewcząt i 25 chłopców). Kontekst stanowiły wiek (pomiędzy 13.–16. r.ż.) oraz kryteria określające przynależność do ogólnie pojmowanej kategorii dzieci ulicy. Za Wiesławem Kołakiem (2003, s. 8–10; por. Olszewska-Baka, Pytka, 2000) przyjęto, że dzieci ulicy to te, które na skutek niespełnienia przez ich rodziców podstawowych funkcji opiekuńczych i wychowawczych dużo czasu spędzają poza domem – na ulicy, podwórku i w innych miejscach niekontrolowanej aktywności. Dzieci z grupy badawczej to dzieci mieszkające w Gdańsku, Krakowie, Łodzi,

Tczewie i Starogardzie Gdańskim. Badania odbyły się w terminie od października 2019 do października 2022 r. Spotkania z dziećmi na ogół odbywały się w kawiarniach znajdujących się na terenie galerii handlowych.

Charakterystyka i dobór badanych grup dzieci

W badaniach na temat wpływu kontekstu środowiskowego na poczucie koherencji zastosowano dobór celowy ekspercki, ukierunkowany na dzieci spędzające dużo czasu w przestrzeni ulicy oraz funkcjonujące w różnych rodzajach przestrzeni. Za badaczami krakowskimi (Frysztański, Nóżka, Smagacz-Poziemska, 2011, s. 183 i nast.) przyjęto podział na dzieci inter- i translokalne.

W kategoriach dzieci translokalnych przyjęto następujące wskaźniki:

- nie przynależą do jednej przestrzeni, zdefiniowanej jako własna,
- bardziej lub mniej regularnie zmieniają miejsce pobytu, co może być wymuszane czynnikami zewnętrznymi (np. poszukiwaniem środków do życia, byciem „na ucieczce”, łamaniem prawa i chęcią uniknięcia grożącej w związku z tym odpowiedzialności), jak i wewnętrznymi (np. zaburzeniami psychicznymi, cechami charakterologicznymi, konfliktowością, nawykami).

W kategoriach dzieci interlokalnych przyjęto następujące kryteria:

- związaną z konkretną przestrzenią,
- zagospodarowaną i traktowaną w kategoriach przynależności i własności (może to być osiedle, dzielnica).

INTER- I TRANSLOKALNOŚĆ A POCZUCIE KOHERENCJI DZIECI ULICY – ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

Zasadnicze pytanie dotyczyło tego: Czy i w jaki sposób wyniki dzieci interlokalnych różnią się od wyników dzieci translokalnych w zakresie poczucia koherencji i jego składowych w sposób statystycznie istotny? Aby uzyskać odpowiedź na powyższe pytanie, porównano wyniki dzieci interlokalnych w zakresie poczucia koherencji i jego składowych z wynikami dzieci translokalnych.

Odnosząc się do wyników na temat poczucia koherencji w skali odzwierciedlającej poczucie zrozumiałości i zaradności, można zauważyć, że nie występują istotne różnice w zakresie badanych zmiennych pomiędzy

dziećmi interlokalnymi a ich rówieśnikami z grupy dzieci translokalnych. Zależność poczucia sensowności od rodzaju więzi badano za pomocą testu U – Manna-Whitneya, ponieważ rozkład tej zmiennej zależnej nie był zbliżony do rozkładu normalnego. Pozostałe zależności zbadano za pomocą testu T Studenta dla prób niezależnych (tabela 2).

Tabela 2.

Zależność poczucia koherencji i jego składowych od rodzaju więzi z przestrzenią

zmienna	więź	<i>t/U</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>Me</i>
ZR	interlokalna	1,67	53	0,102	15,00	5,55			
	translokalna				17,84	6,83			
SE	interlokalna	152,50		0,001			9,00	22,00	13,00
	translokalna						12,00	23,00	18,00
ZA	interlokalna	1,61	53	0,113	13,36	3,89			
	translokalna				15,37	5,24			
SOC	interlokalna	2,65	53	0,011	42,86	10,73			
	translokalna				51,32	12,19			

Adnotacja. *t* – statystyka testu; *U* – statystyka testu; *df* – stopnie swobody; *p* – istotność statystyczna; *M* – średnia; *SD* – odchylenie standardowe; *Me* – mediana; *Min.* – wynik minimalny; *Maks.* – wynik maksymalny; ZR – *poczucie zrozumiałości*; SE – *poczucie sensowności*; ZA – *poczucie zaradności*; SOC – *ogólne poczucie koherencji*

Źródło: badania własne.

Przeprowadzone badania nie wykazały statystycznie istotnych różnic w nasileniu poczucia zrozumiałości oraz zaradności między dziećmi interlokalnymi a dziećmi translokálnymi. Wśród dzieci translokálnych ich nasilenie było nieznacznie większe, jednak nie są to różnice istotne statystycznie, dlatego hipotezę w tych zakresach odrzucono.

Porównując wyniki badań na temat poczucia dwóch analizowanych powyżej zmiennych, należy stwierdzić, że dzieci interlokalne (dzielnicowe) nie różnią się od swoich rówieśników z grupy dzieci translokálnych w zakresie postrzegania świata. Dzieci z obydwu grup mają tendencję do oceny sytuacji jako nieprzewidywalnych i zaskakujących, w związku z tym przypisują im nadmierną miarę i znaczenie. Poza tym należy stwierdzić, że dzieci interlokalne tworzą podobne relacje z innymi ludźmi

jak dzieci translokalne. Dzieci z obydwu grup czują się niezrozumiane, charakteryzuje je niezbyt optymistyczne przekonanie co do przyszłości. Zarówno dzieci osadzone w konkretnej przestrzeni, jak i przemieszczające się są skłonne przyjmować, że życie jest pełne zmian, które niosą ze sobą niepewność i niewiadomą. Mają też podobne poczucie na temat niemożliwości antycypowania tego, co się wydarzy.

Kolejna analiza dotyczyła wyników na temat poczucia koherencji w skali odzwierciedlającej poczucie sensowności. Porównując dane na ten temat, można zauważyć, że dzieci translokalne charakteryzują się istotnie większym nasileniem poczucia sensowności od dzieci interlokalnych. Biorąc to pod uwagę, należy stwierdzić, że dzieci funkcjonujące w obrębie dzielnicy cechuje statystycznie istotnie niższe niż dzieci translokalne przekonanie o posiadaniu i realizowaniu celów, które czynią życie sensownym i pozwalają na jego ogólnie pozytywną ocenę. Są to dzieci bardziej asekuracyjnie nastawione do życia, co może skutkować brakiem zaangażowania, a także mniejszą kreatywnością.

Analizując dane na temat ogólnego poczucia koherencji, można zauważyć, że wśród dzieci interlokalnych wartość badanej zmiennej wynosił średnio 42,86; $SD = 10,73$, a wśród translokalnych $M = 51,32$; $SD = 12,19$. Wynik $t(53) = -2,65$; $p < 0,05$ potwierdza, że dzieci translokalne charakteryzują się istotnie statystycznie wyższym ogólnym poczuciem koherencji od dzieci interlokalnych.

Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej analizy, sformułowaną powyżej hipotezę można było przyjąć w zakresie poczucia sensowności oraz ogólnej koherencji, które było statystycznie istotnie wyższe wśród dzieci translokalnych.

Podsumowując wyniki badań na temat ogólnego poczucia koherencji, należy stwierdzić, że dzieci interlokalne charakteryzuje słabsze przekonanie o posiadaniu i realizowaniu celów, które czynią życie sensownym i pozwalają na jego ogólnie pozytywną ocenę. Niska w tej grupie dzieci wiara w to, że życie jest sensowne, uporządkowane i przewidywalne, może być ważnym czynnikiem demobilizującym je do walki ze stresem. W związku z powyższym należy przyjąć, że dzieci interlokalne wykazują istotnie statystycznie mniejsze zaangażowanie w podejmowanie różnorodnych działań niż ich rówieśnicy z grupy dzieci translokalnych. W odniesieniu do dzieci interlokalnych istnieje wyższe prawdopodobieństwo postrzegania różnorodnych sytuacji jako paraliżującego zagrożenia czy niebezpieczeństwa,

z którym trudno sobie poradzić, w które nie warto inwestować energii. Można też przewidywać, że u dzieci dzielnicowych występuje istotnie statystycznie mniejsza gotowość poszukiwania, zdobywania i wydatkowania potencjalnie dostępnych im zasobów po to, by radzić sobie w sytuacjach trudnych, niż u dzieci przemieszczających się. Będą to więc dzieci mniej skuteczne i efektywne w działaniach, związanych z poradzeniem sobie z sytuacjami trudnymi.

UOGÓLNIENIA I WNIOSKI KOŃCOWE

Biorąc pod uwagę powyższe dane, należy przyjąć, że rodzaj więzi z przestrzenią jest czynnikiem różnicującym badane grupy dzieci w zakresie ogólnego poczucia koherencji oraz w zakresie skali mierzącej poczucie sensowności. Ta ogólna ocena diagnostyczna znajduje swoje uzasadnienie we wnioskach szczegółowych przedstawionych powyżej. Uzyskane wyniki skłaniają do pytania o to, jakie są potrzeby dzieci inter- i translokalnych w zakresie edukacji i wsparcia społecznego w kontekście prezentowanego przez nie poczucia koherencji.

Wyniki w zakresie poczucia zrozumienia, które stanowi poznawczy komponent ogólnego poczucia koherencji odpowiedzialny w głównej mierze za postrzeganie siebie i świata, a także postrzeganie swoich relacji ze światem, dowodzą, że dzieci interlokalne cechuje niskie poczucie rozumienia świata i ludzi, a także dominujące poczucie bycia niezrozumianym. Dzieci z tej grupy cechuje także silne poczucie niepewności i niestabilności, a co za tym idzie, niemożliwość antycypowania tego, co się wydarzy. Taki sposób doświadczania świata pociąga za sobą poczucie zagrożenia, które może prowadzić do zablokowania rozwoju, ponieważ warunkiem „otwarcia się na świat” jest zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa (Erikson, 2002, s. 88–94; por. Witkowski, 2009; Obuchowski, 1995).

Wyniki uzyskane w zakresie poczucia zaradności, które stanowi behawioralny komponent ogólnego poczucia koherencji, odpowiedzialny w głównej mierze za poczucie sprawczości, dowodzą, że dzieci przynależące do grupy dzieci dzielnicowych cechuje brak wiary w swoje możliwości, niskie przeświadczenie o posiadaniu zasobów indywidualnych, czego efektem jest stosunkowo nikłe poczucie wpływu na otaczającą je rzeczywistość, a także przekonanie o braku możliwości pokonywania trudności.

Analizując otrzymane wyniki pod kątem potrzeb określonych grup badanych dzieci, należy pamiętać o tym, że dzieciom funkcjonującym w obrębie dzielnicy brakuje przede wszystkim poczucia bezpieczeństwa, stałości kontaktu i zrozumienia. Projektując metody pracy socjalnej dla tej kategorii dzieci ulicy, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na czynniki stabilizujące, podnoszące ich poczucie bezpieczeństwa. Kluczową sprawą jest zdobycie zaufania dzieci oraz stałość i systematyczność kontaktu. Regularne, bezpieczne spotkania z pedagogiem/pracownikiem socjalnym mogą stać się ważnym czynnikiem stabilizującym, pozwalającym podopiecznym na zbudowanie pozytywnej, bezpiecznej relacji. Pracę z tą grupą dzieci należy rozpocząć blisko ich środowiska życia, stopniowo przenosząc realizowane projekty poza obręb dzielnicy. Taka metodologia projektu dawałaby dzieciom nieoswojonym z szerszą przestrzenią szanse na bezpieczną eksplorację coraz to nowych obszarów, nie naruszając ich poczucia bezpieczeństwa. Z kolei stopniowe, bezpieczne poszerzanie zakresu doświadczeń społecznych dzieci mogłoby stanowić ważny obszar podnoszenia ich kompetencji społecznych, szczególnie w zakresie poczucia własnej wartości oraz odkrywania posiadanego potencjału.

W pracy z tą grupą dzieci doskonale sprawdzi się koncepcja pracy na zasobach (Ciczkowska-Giedziun, 2011, s. 213–214). Jej początki upatruje się w nurcie psychologii pozytywnej, która zakłada koncentrację na trzech podstawowych aspektach funkcjonowania człowieka: nauce pełnego odczuwania pozytywnych emocji, wzmacnianiu pozytywnych cech indywidualnych oraz zmniejszaniu znaczenia cech negatywnych i trudności życiowych. Rozumienie emocji pociąga za sobą analizę zadowolenia z przeszłości, skupia się na odczuwaniu szczęścia „tu i teraz” oraz budowaniu pozytywnej nadziei na przyszłość. Praktyka pracy socjalnej oparta na zasobach została zbudowana na przekonaniu o upodmiotowieniu, zasobach jednostki, współpracy, członkostwie rozumianym jako włączanie się w życie społeczne. Powstała więc w opozycji do koncepcji pracy z klientem bazującej na jego niedostatkach i brakach. Fundamentalnym założeniem tej idei jest przekonanie, że ludzie są bardziej skłonni do zmiany, jeśli są podmiotami zaangażowanymi w ten proces, aniżeli przedmiotem zmian inicjowanych przez innych (Ciczkowska-Giedziun, 2011, s. 215). Pozytywną stroną projektów realizowanych w ramach tego nurtu jest nieustanne odwoływanie się do mocnych stron uczestników procesów pomocowych, ich kompetencji i potencjalnych możliwości. Wyniki uzyskane w zakresie poczucia sensowności, które stanowi motywacyjny komponent ogólnego

poczucia koherencji, odpowiedzialny w głównej mierze za nadanie sensu własnym poczynaniom, dowodzą, że dzieci interlokalne cechuje statystycznie istotnie niższe przekonanie o posiadaniu i realizowaniu celów, które czynią życie sensownym, co potencjalnie może przekładać się na słabsze zaangażowanie oraz mniejszą kreatywność. Dlatego też wydaje się, że ważnym obszarem pracy w tym zakresie powinna być także praca nad wzbudzeniem pozytywnej motywacji do działania.

Wyniki dzieci translokalnych potwierdzają, że dzieci przemierzające się prezentują ogólnie wyższe poczucie koherencji i wyższe wyniki w skali odzwierciedlającej poczucie sensowności, które uznaje się za istotny czynnik warunkujący motywację do działania. Osoby o wysokim poczuciu sensowności postrzegają trudne sytuacje jako wyzwanie, w związku z powyższym uważają, że warto się angażować. W literaturze przedmiotu poczucie sensowności jest określane jako najistotniejszy komponent poczucia koherencji, gdyż wywiera istotny wpływ na pozostałe komponenty. Można więc przyjąć, że dzieci translokalne cechuje zdecydowanie większe przekonanie o możliwości pokonywania trudności, a także głębsze przekonanie na temat tego, że warto się angażować. Przemierzanie się poza dzielnicę potencjalnie może stwarzać lepsze warunki rozwojowe, eksploracja nowych przestrzeni umożliwia wykazywanie się kreatywnością i zaangażowaniem, którego młodzi ludzie bardzo potrzebują w okresie przechodzenia od tożsamości rozproszonej do tożsamości nadanej (Brzezińska, 2017, s. 47–55). Należy jednak pamiętać o tym, że eksploracja odbywająca się poza jakąkolwiek kontrolą ze strony życzliwych dorosłych może być źródłem zagrożenia. Dzieci spędzające dużo czasu w miejscach niekontrolowanej aktywności, z braku innych ofert, podejmują działania zagrażające ich rozwojowi, a nawet bezpieczeństwu. Jak słusznie zauważa Jacek Kurzępa (2005, s. 12), przy ograniczonym zasobie kapitału kulturowego i społecznego dzieci ulicy sięgają po zachowania, których skuteczność w krótkoterminowej perspektywie może wydawać się wystarczająca, natomiast w dłuższej perspektywie czasowej nie poprawia dostatecznie ich kondycji. Stają się one, jak pisze wyżej wspomniany autor, swoistą formą prowokacji czy też próbą walki o swoje prawa. Jest to również próba wyjścia z getta, izolacji, paradoksalnie na podstawie zachowania uznawanego za dewiantyczne. Zadaniem buntu jest dawanie wyrazu swojego sprzeciwu wobec określonych elementów rzeczywistości. Z kolei przedmiotem owego sprzeciwu mogą być autorytarnie narzucane formy wychowania. W przypadku

dzieci ulicy opór może dotyczyć nauczycieli, ich wygórowanych wymagań czy nieakceptacji. W takiej sytuacji młody człowiek uzewnętrznia swoje niezadowolenie z oferty społecznej, która nie stwarza mu warunków do potwierdzenia siebie i osiągnięcia satysfakcji z życia. Stąd też jego gotowość i motywacja, a w konsekwencji realizacja często kontrowersyjnych prób przeorganizowania społecznego porządku i wprowadzenia własnej jego wizji. Podejmowanie tego typu działań może w efekcie prowadzić do ukształtowania typu tożsamości, która w literaturze przedmiotu nosi miano tożsamości negatywnej (Erikson, 1968, s. 154; por. Ziółkowska, 2005). Przyjmuje się, że w znacznej mierze jest ona „produktem” środowiska społecznego, w którym wzrasta i wychowuje się dziecko. Sposób radzenia sobie z problemami poprzez przyjęcie tożsamości negatywnej wynika często z deficytu pozytywnych modeli, z którymi można się identyfikować, z braku konstruktywnych, atrakcyjnych strategii radzenia sobie, z deficytu wzmocnień dla podejmowania i realizowania akceptowanych społecznie sposobów funkcjonowania w określonych rolach społecznych. Pod wpływem negatywnych doświadczeń socjalizacyjnych tożsamość dzieci może ukształtować się na koncepcji i obrazie siebie, która przeciwstawia się dominującym w wychowaniu wzorom i wartościom (Bardziejewska, 2005, s. 345–377; por. Brzezińska, 2000, 2017).

W przypadku dzieci przemieszczających się warto pamiętać o tym, aby docierać z odpowiednią ofertą do miejsc, w których spędzają swój czas wolny, takich jak centra handlowe czy kluby. Przykładem tego typu działań mogą być inicjatywy rozwijane przez Stowarzyszenie „Siemacha”, które jako jedna z największych organizacji pozarządowych w Polsce konsekwentnie wdraża innowacyjne metody działania. Organizacja ta opiera swój rozwój na rosnącym zapotrzebowaniu na profesjonalne usługi społeczne, upowszechnianiu się idei przedsiębiorczości społecznej biznesu (CSR) oraz tzw. przywództwa, ściśle powiązanego z odpowiedzialnością za otoczenie, w którym działa firma. Owocem współpracy z właścicielami centrów handlowych są placówki dla młodzieży zlokalizowane na ich terenie lub w bliskim sąsiedztwie. Pomysł zorganizowania placówki dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym w galerii handlowej jest efektem obserwacji i badań prowadzonych w 2003 r. w ramach europejskiego projektu „Demos” przez socjologów z UJ w Krakowie. Wyniki badań wskazywały na celowość stworzenia w centrum handlowym miejsca dla młodych ludzi, które zapewni im interesujące zajęcia, pomoc w trudnościach szkolnych

i kryzysach wieku dorastania, a także atrakcyjne środowisko rówieśnicze. Kolejne badania, prowadzone w Krakowie i Katowicach w latach 2013–2015 przez dr hab. Martę Smagacz-Poziemską z Instytutu Socjologii UJ, potwierdziły ówczesne ustalenia.

Pierwsza tego typu placówka została otwarta w listopadzie 2010 r. przy Gemini Park Tarnów. Kolejne w: Krakowie, Tarnowie, Kielcach, Rzeszowie i Wrocławiu. Placówki dysponują nowoczesnymi lokalami i atrakcyjnym wyposażeniem, oferują młodym ludziom różnorodne zajęcia edukacyjne, artystyczne, integracyjne, pomoc psychologiczną, posiłki i wyjazdy grupowe. Określają się mianem „nowoczesnego podwórka” dla podkreślenia ich autonomii wobec klasycznych form wychowania. Poza realizacją podstawowych potrzeb podopiecznych skupiają się na rozwijaniu umiejętności społecznych oraz aktywizacji liderów młodzieżowych w oparciu o potencjał wychowawczy grupy rówieśniczej (Stowarzyszenie Siemacha – strona oficjalna: <https://siemacha.org.pl/pl/>).

BIBLIOGRAFIA

- Antonovsky, A. (1987). Health promoting factors at work: the sense of coherence. W: R. Kalimo, M.A. El-Batawi, C.L. Cooper, *Psychosocial factors at work and their relation to health* (s. 153–167). Geneva: WHO.
- Antonovsky, A. (2005). *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Bardziejewska, M. (2005). Okres dorastania. Jak rozpoznać potencjał nastolatków? W: A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 345–377). Gdańsk: GWP.
- Brzezińska, A.I. (2000). *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Brzezińska, A.I. (2017). *Tożsamość u progu dorosłości Wizerunek uczniów szkół ponadgimnazjalnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNS UAM.
- Brzeziński, J. (1996). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: WN PWN.
- Ciczkowska-Giedziun, M. (2011). Praca socjalna z rodziną oparta na zasobach. „Dysfunkcje Rodziny” *Roczniki Socjologii Rodziny XXI*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Cueff, D. (2007). Dzieci ulicy – potrzeby i możliwości oddziaływań. W: I. Pospiszyl, M. Konopczyński, *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego* (s. 121–129). Warszawa: Wydawnictwo Pedagogium Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton & Company.
- Erikson, E.H. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.

- Frysztański, K., Nózka, M., Smagacz-Poziemska, M. (2011). *Dzieci ulicy. Studium szczególnego problemu miejskiego*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Goriszowski, W. (1997). *Badania pedagogiczne w zarysie*. Warszawa: WSP.
- Gulczyńska, A. (2013). *Chłopaki z dzielnic. Studium społeczno-pedagogiczne z perspektywy interakcyjnej*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Kawula, S. (1990). Współczesny sens pedagogiki społecznej. *Forum Oświatowe*, 2, 1(3), 84–95.
- Kołąk, W. (2003). Dzieci ulicy w Polsce i na świecie. *Opieka – Wychowanie – Terapia*, 1, dod. Nasz Animator, 8–10.
- Koniarek, J., Dudek, B., Makowska, Z. (1993). Kwestionariusz Orientacji Życiowej. Adaptacja The Sense of Coherence Questionnaire (SOC) A. Antonovsky'ego. *Przegląd Psychologiczny*, 36(4), 494.
- Kosińska-Dec, K., Jelonkiewicz I. (2001). Wybrane właściwości dorastającego dziecka i rodziny a jego poczucie koherencji. W: H. Sęk, T. Pasikowski, *Zdrowie – Stres – Zasoby* (s. 139–151). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Kurzeja, A. (2008). *Dzieci ulicy. Profilaktyka zagrożeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kurzępa, J. (2005). Praca socjalna na ulicy w warunkach szczególnego ryzyka. W: E. Bielecka (red.), *Streetworking. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej.
- Łobocki, M. (1978). *Metody badań pedagogicznych*. Warszawa: PWN.
- Łobocki, M. (2006). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Muchnicka, I. (1974). Metoda sondażu w pedagogice empirycznej. W: R. Wroczyński, T. Pilch, *Metodologia pedagogiki społecznej* (s. 133–143). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Nowak, S. (1965). Pojęcia i wskaźniki. W: S. Nowak, *Studia z metodologii nauk społecznych* (s. 245–285). Warszawa: PWN.
- Nowak, S. (1970). *Metodologia badań socjologicznych*. Warszawa: PWN.
- Nózka, M. (2011). Dzieci ulicy. Proces marginalizacji i automarginalizacji nieletnich. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 16.
- Obuchowski, K. (1995). *Przez galaktykę potrzeb*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Olszewska-Baka, G., Pytka, L. (2000). Dzieci ulicy – metodologiczne aspekty profilaktyki interwencyjnej. W: G. Olszewska-Baka, *Dzieci ulicy. Problemy, profilaktyka, resocjalizacja* (s. 19–42). Białystok: Wydawnictwo eRBe.
- Pilch, T. (1995). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Przeclawska, A., Theiss, W. (1999). *Pedagogika społeczna. Pytania o XXI wiek*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Radziejewicz-Winnicki, A. (1995). Pedagogika społeczna. Głos w dyskusji. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 9, 8–16.
- Sapolski, R. (2011). *Dlaczego zebry nie mają wrzodów. Psychofizjologia stresu*. Warszawa: WN PWN.

- Sęk, H., Pasikowski, T. (2001). *Zdrowie – Stres – Zasoby*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Skarbek, W. (2013). *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*. Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie.
- Sokołowska, J. (2020). *Dzieci ulicy. Tożsamość i zmiana*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Stowarzyszenie Siemacha – strona oficjalna: <https://siemacha.org.pl/pl/> (dostęp: 5.01.2023).
- Szymona, K. (2008). *Zaburzenia nerwicowe a poczucie koherencji: czynniki chroniące przed zachorowaniem*. Łódź: Wydawnictwo WSH-E.
- Trempała, E. (1995). Geneza, ewolucja, stan i prognozy pedagogiki społecznej. *Rocznik Pedagogiczny*, 18, 67–97.
- Witkowski, L. (2009). *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*. Łódź: Wydawnictwo WSEZ.
- Ziółkowska, B. (2005). Okres dorastania. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać. W: A.I. Brzezińska, *Psychologiczne portrety człowieka* (s. 379–391). Gdańsk: GWP.

INTER- AND TRANSLOCALITY AND THE SENSE OF COHERENCE OF STREET CHILDREN

ABSTRACT

The conducted study refers to the works of Cracow researchers (K. Frysztacki, M. Nózka and M. Smagacz-Poziemska) who, while observing children functioning in the street space, noticed that it is very difficult to create a universal model that would reproduce the cause and effect chain of their actions. According to them, more attention should be paid to the contextual aspect of functioning of this category of children. Considering the nature of the bond with the public space, the aforementioned researchers distinguished two categories: translocal children (unrooted, on the move) and interlocal children (rooted, located in the public space).

The aim of this study was to learn the role of the environmental context in shaping the sense of coherence of street children. The theoretical assumptions refer to Aaron Antonovsky's coping model and works presenting the process of coherence formation, with particular emphasis on the period of adolescence, which is considered the peak phase of the identity crisis.

The conducted research is a part of the exploratory and diagnostic research focused on searching (exploration) and learning about hidden facts and the relationships between them. The survey technique was used to conduct the survey and the SOC-13 questionnaire was used as a research tool. The research group consisted of street children selected due to their nature of bonds with the public space, so they were children functioning within the district or on the move.

The obtained results confirm that the type of bonds with the public space has a significant impact on the characteristics and skills that a child develops in contact with the street, which should be considered when designing methods of social work with each of these categories of children.

KEYWORDS: street children, type of bond with the public space, inter- and translocality, sense of coherence, methods of social work with children and youth